

fideliter et constanter contra hostes pugnare pro conservanda patria; et sic non solum parti politiae sed toti, militaris gradus in republica singulariter est fructuosus.

Ex quibus omnibus manifeste patet sufficientia Politiae Socraticis et Platonis quantum ad partes ejus.

CAPUT XXV.

Hic ostendit sufficientiam partium integralium politiae quas Hyppodamus tradit et Romulus.

Sed de duobus aliis modis jam dictis adhuc divisio tolerari potest, quia comprehenduntur cum prima, cujus sufficientia est jam ostensa. Et quidem in divisione Romuli cum de senatoribus agit, rectores accipimus politicos et sapientes eis adjunctos, sive assessores, sive quoscumque alios jurisperitos. Plus enim principes politici sunt consiliativi, quam regales vel imperiales; sicut et de Romanis scribitur 1 Machabaeorum 8, quod "consulebant quotidie trecentos viginti de multitudine ut quae digna sunt gerant." Cujus ratio esse potest, quia regimen politicum solis roboratur legibus, ut dictum est supra; regale vero sive imperiale, etsi legibus gubernetur, in casibus tamen opportunis ac gerendis quibuscumque negotiis regimen consistit in arbitrio principis: quia "pro lege habetur quod principi placuerit," ut jura definiunt. Concludendum est igitur, in dominio politico consiliarios maxime fore necessarios, quos in nomine senatorum includimus: unde Isidorus dicit in 2 Etymologiarum, quod senator a consulendo et tractando est dictus, qui sic se habet ut consulat, et nulli noceat. Unde Augustinus de Civitate Dei sensus inter senatores connumerat. Comprehendimus etiam in nomine senatoris rectores sicut idem Isidorus tradit in praenominato libro ex verbis Sallustii dicentis, quod "Senatores patres vocati sunt propter diligentem curam regiminis." Nam sicut patres filios, ita illi rempublicam gubernabant. Patet igitur quod in nomine senatorum, quos Romulus distinguit a militibus et plebeis, etiam rectores et consiliarios comprehendit, quos Socrates et Plato in sua politia posuerunt distinctos. Sed in nomine plebis artifices et agricolas accipere possumus, quia utrumque genus de gente plebea accipitur. Et apparet quod divisio multitudinis in civitate per praefatos Philosophos a divisione quam fecit Romulus, non discordat.

De distinctione tamen Hyppodomi jam praetacti videtur esse dubium: quia nulla fit ibidem mentio de consiliariis et rectoribus, nec ad partes reduci valent per dictum Philoso-

phum assignatas, cum actus et naturae ipsarum penitus sint diversa. Sed si attendimus ad ea quae ad civilitatem ejus sunt tradita, quaestio facilius solvitur. Pertractat enim de iudicibus et assessoribus, ubi circa ipsos suam ponit distinctionem, et nos ex ea possemus accipere consiliarios et rectores; de quibus pro tanto mentionem non facit cum de partibus agit politiae, eo quod illas partes solum assumit quae ad indigentiam referuntur corporalis vitae: unde et sua positio quantum ad substantiam a prima, videlicet Socraticis et Platonis, non videtur differre.

Haec igitur de partibus politiae, ex quibus constituitur, dicta sufficiant. Unum tamen de eis adhuc considerandum videtur, de bellatoribus videlicet, quia omnes politiae de ista parte faciunt mentionem: cujus quidem rationem habere possumus a Vegetio, de arte militari in fine 1 lib.: quia "omnes regiones et civitates per bellatores in suo sunt conservatae vigore, et quod respublica dimiruta est per dissimilitudinem bellandi in urbe, post primum bellum Punicum per annos viginti in pace vitam deducens: unde Romanos ubique victores sic enervavit, ut in secundo bello Punico Hannibali pares esse non possent. Tot itaque consulibus tot exercitiis amissis, tunc demum ad victoriam pervenerunt, cum exercitium militare condiscere potuerunt;" et postea concludit: "Semper ergo legendi exercitandique sunt juniores. Utilius enim constat suos erudire armis, quam alienos mercede conducere." Necessarii igitur sunt ballatores omni tempore in republica, tum pro pace civium conservanda, tum pro incurso hostium evitando: quorum considerato fructu in republica amplior eis inter cives confertur honor, tamquam magis necessariis ad conservationem politiae, et propter periculum cui se pro ipsa debent exponere. Propter quod eisdem solis dabatur victoriosus corona. Hinc est quod in Policrato assimulantur manui, quae secundum Aristotelem in 2 de Anima, est organum organorum. Jura etiam ipsos milites ampliori decorant privilegio inter omnes civiles, seu in testamentis, sive in donationibus, seu in quibuscumque negotiis, sed praecipue dum sunt in castris, ac sum exercent officium.

CAPUT XXVI.

Agit ulterius de aliis partibus politiae respectu regiminis, ubi verba exponuntur diversorum officialium

De partibus autem politiae respectu regiminis, quia Romana respublica magis ordinem praecipuum tenuit, et post Tarquinium expulsam a regno gradus officialium ponitur ab

historiarum scriptoribus, de ipsis specialiter tamquam aliorum exemplaribus est agendum. Narrant enim primo, consules institutos, Brutum videlicet, qui maxime egerat ut expelleretur Tarquinius, et Tarquinius Collatinum maritum Lucretiae: sic dicti vel a consulendo civibus, vel a regendo cuncta consilio: quos mutandos ideo elegerunt per singulos annos, ut dictum est supra, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Propter hoc autem duo pares erant, quia unam rem civilem, alter vero rei militaris curam gerebat. Processu autem temporis, idest quinto ab ejectione regibus anno, inventa est dictatura, occasione habita alicujus novitatis in urbe. Dum enim gener Tarquinius ad vindicandam regis injuriam magnam congregasset exercitum contra civitatem, ad confortationem gentis nova instituta est dignitas, quam dictaturam appellarunt, major potestate ac imperio, consulatu: item tempore excellentior; quia de quinto in quintum annum ipsorum expirabat officium, consulatus autem per annum. Hi dictatores magistri a populo vocabantur, quam dignitatem ferunt historiae habuisse Julium. Eodem etiam anno tradunt magistrum equitum institutum, qui dictatori obsequabatur. Dictator autem prius, ut scribit Eutropius, fuit Damius, sed magister equitum Spurius Cassius. Sexto autem anno, quia consules nimis gravabant plebem, a populo instituti fuerunt tribuni, sic dicti, ut tradit Isidorus lib. 9 Etymologiarum, eo quod iura populo tribuant: quem locum in civitatibus Italiae tenent antiani, ordinati ad defensionem gentis plebeae. Sed advertendum hic, quod senatores semper fuerunt ex quo sunt a Romulo instituti: unde tradunt historiae, quod quia consules cum senatoribus populo erant infesti, inventi fuerunt tribuni in favorem plebis.

Sunt autem et alia nomina officialium urbis, de quibus historiae faciunt mentionem, sed praecipue Isidorus lib. 9 Etymologiarum: videlicet censores, patritii, praefecti, praetores, patres conscripti, proconsules, exconsules, censorini, decuriones magistratus et tabelliones, de quibus omnibus sub compendio est dicendum. Censoria autem dignitas apud veteres Romanos erat, quae apud modernos est dignitas judicialis: censere enim iudicis est. Dicuntur etiam censores patrimoniorum, ut tradit idem Isidorus, a censu aeris appellati, quod est officium specialis curae in civitate, sive tutoribus dandis, sive actoribus sive curatoribus vel quibuscumque causis et negotiis pupillarum et viduarum, vel etiam rebus patrimonialibus dividendis: sed patritii ideo dicuntur, quia sicut patres filii, sic illi cives Romanae republicae curam gerebant, qualis fuit domus Fabia, de qua dictum est supra. Patritiatus igitur non erat officium in republica, sed quaedam paterna reverentia populi ad aliquam progeniem civitatis pro zelo patriae Romanae

quem gerebant: unde et iura gentium patritiatum omni eminentiae sive principatus praeferrunt sicut pater omni curae tutoriae. Praefecti autem dicti sunt, eo quod praetoria potestate praesint, unde et praetores idem quod praefecti dicuntur. Importat enim tale officium omnimodam factionem quasi praecipuus sit operator et executor iustitiae. Scriptura tamen sacra ad exteriores refert actiones, ut in principio Exodi (cap. 5, 6) scribitur, quod "praecepit Pharaeo praefectis operum et exactoribus populi, dicens: Nequaquam ultra dabitur populo paleas ad conficiendos lateres." Hi autem et praetores vocabantur ex prosecutione iustitiae. Patres autem conscripti appellabantur senatores ratione officii. Ut enim refert Isidorus, cum Romulus ipso instituit in decem curias, ipsos eosdem elegit, et nomina eorum praesenti populo in tabulas aureas contulit, atque inde nominati sunt patres conscripti: quos etiam in tres ordines distinxit. Primi vocabantur illustres, secundi spectabiles, tertii autem clarissimi: quorum verba exponere longum esset. Proconsules autem dicti sunt coadjutores consulum quasi projecti sive adjecti consulibus; nec consulatum fungebantur simpliciter, sicut nec procurator curatoris sive actoris: vel proconsul dicebatur assessor, qui vice consulum iudicabat. Exconsul vero dicebatur consul amotus ab officio, peracto vicis suae anno; unde exconsul quasi extra consulatum existens. Habebat tamen aliqua fastigia sui consulatus, sive alicujus immunitatis, sive alicujuscumque siguli eminentiae, per quod cognoscebatur fuisse consul. Censorini autem minores iudices dicebantur, ad actus censoriae curiae vel regiminis deputati, de qua dictum est supra, quasi inferiores censores. Sed decuriones ad omnem actum curialis officii sic dicti, ut dicit Isidorus, quia sunt de ordine curiae et quia officium curiae administrant: sic vocatus est Joseph ab Arimathaea, nobilis videlicet decurio, ac vir justus et bonus, qui pro Domino nostro Jesu Christo mercatus sindonem, officiosissimam et reverentissimam contulit sepulturam. De magistratu autem in fine superioris libri satis est declaratum. Nunc autem agendum est de altero officio et infimo cujuscumque regiminis, quod est tabellio, sic dictus, ut tradit Isidorus, quoniam portator sit tabellarum et susceptor, in quibus acta geruntur sive reipublicae, sive personae privatae. Idem etiam ut scriba publicus vocatur, quia ea solus scribit gesta quae publica vocantur, quem et iura gentium servum publicum appellant.

Restat autem de uno solo nomine dignitatis definire quantum ad regimen patriae, quod scipio appellatur: quod quidem secundum proprietatem vocabuli baculus dicitur, qui quasi ad sui ducatum innititur et sustentatur, quo pater Cornelii Scipionis indiguit. Hunc autem patrem tradunt historiae fuisse cae-

cum, unde cum baculo sive scipione veniebat in forum. Ad hujus igitur similitudinem filius ejus Publius Cornelius quia sustentavit rempublicam contra Hannibalem et Chartaginem, vocatus est Scipio, et quia totam Africam subjugavit Romanis, dictus est Scipio Africanus ad differentiam alterius Scipionis nepotis ejus, qui Hispaniam devicit et vocatus est Lucius Cornelius numantinus a Numantia, quam subiecit ac prostravit. Scribit etiam Augustinus, 1 de civ. Dei, tertium fuisse Scipionem, qui et Nasicus est vocatus, frater majoris Scipionis, qui ne Chartago destrueretur prohibuit, asserens ipsam esse medicinam Romanis. Ex his igitur propter probitatem tantorum virorum considerato principio, unde nomen Scipionis ortum habuit, scipionem legislatores vocarunt virum quam princeps portat in manu cum scepro quasi semper victoriosus, ut ille magnus Scipio fuit. Unde narrat Isidorus in 17 Etymolog., quod triumphantes purpuram palliatam et togatam habebant vestem, et scipionem cum scepro gerebant in manu ad imitationem victoriae Scipionis.

Haec igitur de nominibus dignitatum respectu regiminis intantum sint dicta.

CAPUT XXVII.

Hic declarat de partibus politiae quantum ad bellatores, quos distinguit secundum triplicem considerationem.

Sed et de partibus ordinatis ad bellum, quae sunt partes politiae et eidem necessariae, ut superius est probatum, congruum videtur tradere: quae quidem bene dispositae pulchritudinem et decorem causant et delectationem generant: ex quo etiam ingens cordis augmentum, audacesque reddunt animos ad arduorum aggressum. Unde Salomon in Cantico exercitum dispositum ad bellandum pulchritudini sponsae assimilat et decori. "Pulchra," inquit (Cant. 6, 3): "es et decora, filia Jerusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata." Sic enim pulchritudo allicit, ut extasim faciens nihil aggredi timeat vel formidet: quod in excessivis amantibus maxime est manifestum. Ita etiam de acie bene ordinata contingit; et ideo ipsam terribilem vocat, sive ad aciem referens ex causa jam dicta. Propter quod non immerito de dictis partibus est agendum, quia ad ornatum faciunt politiae. Et quia homo in bello praecipue regimine indiget propter difficilem et terribilem actum quem exercet, inde opportunum videtur in castris exercitum dividere in numerum certum, cuilibet assignando ducatum, per quem regatur et dirigatur ad pugnandum cum hostibus. Quem quidem acci-

pere possumus a Vegetio in 1 lib. de re Militari, ubi exercitus dividitur in legiones: in quo dicit duas sufficere cuilibet duci vel consuli. Legionem dividit in decem cohortes; sed cohors prima numero et merito antecedit. Nam genere quatuor et litterarum instructione viros electissimos quaerit, ut idem tradit Vegetius: quod pro tanto dicit, ut castra magis confidant, si tanti viri in prima exponantur acie; et quia maxime requiritur sapientia, ubi periculum totius dependet exercitus. Haec autem cohors aquilam suscipit signum praecipuum Romanorum castrorum et totius legionis insigne: quod et imperatoribus posterioribus est relictum. Cujus quidem ratio assignari potest, quia ut idem dicit Vegetius, militaris Romana disciplina primas acies faciebat alares: inter omnes autem avium alas aquilinae sunt fortiores. Vel aliter dici potest, quod ideo signum aquilae eis traditur ex praeceminentia, videlicet in mundo, quantum ad dominium, propter caelestem et divinum effectum, quem implorare debent continue, ut faciebat ille princeps Judas Machabaeus qui in pugnando auxilium de caelo petebat: quod praecipue competit propter periculum cui se committunt, vel quia merentur apud Deum ut sint victoriosi, eo quod morti se exponunt pro populo. De qua aquila dicitur in Ezechiele (17, 3), loquente de Nabuchodonosor orientis Monarcha: "Aquila grandis, magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum et tulit medullam cedri." Post haec subdit Vegetius numerum primae cohortis, quam millenariam vocat, eo quod mille centum pedites in ea sunt, equestres autem centum triginta sex. Ceteras autem vocat quinquagenarias, quia in qualibet ponit quingentes quinquaginta quinque pedites; equestres autem sexaginta sex, ut quilibet eques certum numerum peditum habeat. Disponit etiam in quinta cohorte milites fortiores, quia sicut prima dextrum tenet cornu, ita et quinta sinistrum. Multa alia dicit ibi Vegetius, quae enumerare nimis esset longum; et verba ejus tanquam inusitata modernis temporibus majori indigerent expositione. Haec autem tantum ad praesens sufficiant.

Quod si multitudo populi in politia sub certis limitibus in gradu et numero disponitur quantum ad sui directionem, multo magis in castris, in quibus maxima et periculosissima est difficultas regiminis tum ex parte operis quod eis incumbit, quia ad finem terribilium ordinatur, quod est mors; tum ex parte hostium qui infestant. Unde sicut in Exodo (18, 21), consultur Moysi a cognato suo Jethro, ut onera divideret per officia diversa in judicando populum, ubi ait: "Provide viros potentes.... et qui oderint avaritiam, et constituat ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum;," ita et Judas Machabaeus cum infestaretur ab hostibus, sua

castra divisit, in eodem numero constituendo duces, per tribunos videlicet, centuriones, pentacontarchos et decuriones: qui quidem numerus satis proportionatus est militibus ad distinctionem exercitus: unde unus in altero continetur, ut facillius sit ad conjunctionem unius cum altero, cum bellandi necessitas hoc requirit. Distinctio vero quam facit Vegetius ex dispositione acierum, attenditur cum campale bellum ordinatur, licet etiam ipse cohortes ad centurias reducat et decurias ex certis causis et rationibus.

CAPUT XXVIII.

Hic declarat de nominibus ducum et de numero cohortum, et quid significat unumquodque.

Sed quia de nominibus agitur ducum, videndum est de ipsis prout Scriptura sacra denominat et Romana republica, ac moderni describunt. Et primo quidem de tribuno: quod quidem nomen dicit Vegetius ex tribu originem habere, quia praeerat militibus quos Romulus elegerat, qui ex tribu originem traxerunt. Isidorus autem in 9 Etymologiarum dicit, quod tribuni dicti sunt, quod plebeis iura praebent: unde in favorem eorum sunt instituti proconsules. Alibi vero dicitur, quod tribuni dicebantur qui mille militibus praerant, quos Graeci chylarchos appellant, sicut centuriones a centum militibus sunt nominati. De quinquagenariis, sive pentacontarchis quod idem est, Vegetius mentionem non facit; sed Scriptura sacra in praefatis jam lib. et in 4 lib. Regum, quos ad imprecationem Eliae iuxta eorum meritum flamma combussit. Sed decanos, sive decuriones, sic dictos, quod decem militum curam habent in castris, Vegetius sub uno contubernio et uno papilione disponit.

Nomina vero generalia multitudinis armorum ad pugnam disposita haec sunt: videlicet exercitus ab exercitio, sive ab exercitando dicitur; utrumque enim in praedicta requiritur multitudine: vocantur et castra, a castitate dicta, ut tradit Isidorus, eo quod ibi debet castrari libido: subtraherentur enim deliciae a castris cum incumberet hostium pugna, ut Vegetius scribit: unde castra filiorum Israel devicta fuerent a Madiantibus, quia fornicati sunt cum filiabus eorum, ut scribitur in Numeris. Propter quod in Deuteronomio scribitur, quod Dominus ambulabat in medio castrorum Israelitici populi, ut sint castra eorum sancta, nihilque in eis appareat foeditatis. Vel castra dicebantur propter munitionem exercitus in aggeribus et vallibus, ac aliis clausuris fortissimis, quibus Romani principes ute-

bantur cum invadebant hostes. Propter quod fossores, fabri, ac latoni assumebantur ad militarem disciplinam, ut haberent in promptu artifices necessarios ad tuitionem exercitus. Est et aliud nomen, per quod et multitudo pugnatorem exprimitur, videlicet legio, ab electione dicta, ut tradit Isidorus, eo quod milites in ea contenti eligebantur ab aliis tanquam magis experti. Quaedam autem alia nomina sunt partium legionum, sive exercitus, quae a Vegetio traduntur in 2 libro, ab Isidoro libro 9: ut manipulus, qui est numerus ducentorum militum, sic dicitur quod mane hostes impeteret, sive quod pro signo manipulos stipulae sive alicujus herbae ferret secum: de quibus Lucanus,

Convocat armatos ex templo ad signa maniplos.

Alii vocantur velites, a volitando dicti propter suam agilitatem. Romana enim respublica quosdam juvenes agiles habebat in militia legionum, qui cum invaderent hostes, consedebant post equitum terga, tunc subito desilientes de equis turbabant hostes. Tales autem milites Hannibali, ut scribit Isidorus, multum fuerunt infesti, per quos elephantum ejus in majori parte sunt interempti: qualis fuit ille Eleazarus, de quo traditur in 1 Machab., quod exiliens in medium legionis contra castra regis Antiochi bestiam invasit elephantinam loricatam lorice regis, ipsamque bestiam occidit. Est et aliud genus armorum, quod acies anneptatur, ab acuitate dicta, ut Isidorus dicit, quod audaciam importat in aggrediendo hostes: de qua Scriptura sacra saepius mentionem facit: unde et de una tribu Israelitici populi scribitur in Paralipomenon, quod egrediebantur ad pugnam in acie provocantes contra hostes. Aliud etiam nomen est quod cuneus appellatur, quasi coitus, quod est in unum collecta multitudo ad pugnam, et maxime necessarius in bellando; de quo in Deuteronomio dicitur, quod unusquisque suos cuneos praeparabit ad bellum: a quo forte constabulus vocabulum trahit apud modernos usitatum, quasi caput cunei stabilis, hoc est constantis et fortis. Est et aliud nomen novum apud Tuscos de prima cohorte, et quasi ejusdem Romanae cohortis similitudinem gerens, qua censu, genere, litteris, forma, virtute pollentes milites innotebant, ut dicit Vegetius, cui tribunus praerant armorum scientia, virtute corporis, ac morum honestate praecipuus: quam trapellum dicunt, ad performandum acies hostium appellata: hoc enim verbum trapellationis importat. Sed et de officialibus castrorum multa tradit Vegetius in 1 lib.; sed haec quae dicta sunt sub compendio, ad praesens sufficiant quantum pertinet ad politiae tractatum in hoc 4 lib.

Restat ulterius de principatu oeconomio, hoc est de regimine domus, quod est patrisfamilias: qui quidem materiam habet omnino distinctam ab alis principatibus. Et ideo congruum videtur hoc per se opus componere, distinguendo per libros sive tractatus, et sua capitula, prout natura facti requirit: qua in re Philosophus eundem modum tenet. Est ultimum de virtutibus quae requiruntur ad partes regiminis in quocumque genere, sive sint subditi, sive rectores, sive principes, sive subjecti fideles; quia sic requirit ordo doctrinae in arte vivendi, et non simul ac mixtim tractare de ipsis, ut quidam fecerunt: quia hoc est impedire intellectum discantis, et est contra normam dicentis.

S. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

QUAESTIONES QUODLIBETALES
